

Het Onderhoud van de Domkerk in de komende jaren van buiten en van binnen als uitdaging

Theo Kralt

In oktober 2007 is in het *Bericht van de Stichting Vrienden van de Domkerk* aandacht besteed aan de thema's rond het langetermijnonderhoud van de Domkerk. Vanuit een terugblik op de restauratie van de Domkerk en het opnieuw in gebruik nemen in 1986, werd aandacht gegeven aan het te plegen onderhoud en de financiering hiervan middels de BRIM (Besluit Rijksregeling Instandhouding Monumenten) en de benodigde eigen middelen. Inmiddels is de onderhoudsperiode 2000-2010 afgesloten. Een nieuwe meerjarenplanning is ingegaan. Het is tijd om stil te staan bij wat er is gebeurd in de afgelopen jaren en om aandacht te geven aan de factoren die bij het onderhoud van de Domkerk in de periode 2011-2017 en later aan de orde zijn.

Nieuwe BRIM-regeling omgezet in goede basis en eigen bijdrage

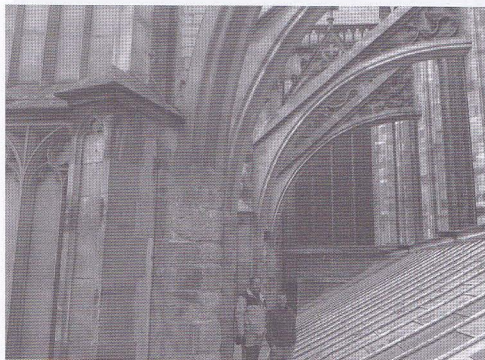
In 1986 kwam de restauratie van Domkerk als laatste van de Utrechtse binnenstadskerken gereed. Uitgangspunt voor het onderhoud na de restauratie was de kerk door het plegen van systematisch onderhoud in zodanige staat te houden dat dergelijke restauraties niet meer nodig zouden zijn. Hiervoor legden de BROM (Besluit Rijksregeling Onderhoud Monumenten) en het particuliere deel de basis. Om de rijksmonumentale kerken in goede staat van onderhoud te houden sloten de Gemeente Utrecht, de Provincie Utrecht en de Protestantse Gemeente Utrecht (PGU) een convenant. Op basis hiervan werd een Kapitaal Groot Onderhoud ge-

vormd dat zou zorgdragen voor het niet subsidiabele deel van het te plegen onderhoud.

In de loop van de jaren 2005 – 2007 werd duidelijk dat het duurzaam onderhouden van de Domkerk bij ongewijzigd beleid problematisch zou worden door de volgende oorzaken:

- oplopende onderhoudslasten;
- een verminderde subsidie via de nieuwe BRIM;
- het vervangen van facilitaire voorzieningen en
- de rentedaling.

Een beter uitgewerkte BRIM-regeling was nodig evenals een Kapitaal Groot Onderhoud dat twee maal zo groot zou worden.

De uitvoerders van aannemersbedrijf Jurriens bij de gerestaurerde luchtboog.

De instroom van de Domkerk en de meeste Utrechtse rijksmonumentale binnenstadskerken in de nieuwe BRIM zou plaatsvinden in of vanaf 2012. Voor de jaren tijdens de overgangsregeling komt voor de Domkerk een maximaal subsidiebedrag van slechts € 5.600,- per jaar

beschikbaar. Vanaf 2012 stijgen de subsidiabele kosten voor de BRIM en blijven de eigen bijdragen voor de kosten van onderhoud relatief gezien gelijk. Het subsidiepercentage voor de kerkgebouwen komt te liggen op 65% (was 50). Daar zou een maximumbedrag van € 10.833,- per gebouw per jaar aan worden gekoppeld, maar dat plafond is door interventie van minister Plasterk in april 2009 komen te vervallen. Voor een grote en door alle natuursteenelementen zeer onderhoudsgevoelige kerk als de Domkerk is dit een essentiële, zelfs existentiële beleidswijziging.

De zojuist weggehaalde steigers met uitzicht op de balustrade.

Volgens de nieuwe regeling betekent dit voor de PGU voor de periode 2012 – 2017 gemiddeld € 260.000,- aan totale onderhoudskosten per jaar (gebaseerd op 2006 – 2009). Hiervan is € 123.000,- niet subsidieabel. De eigen bijdrage bedraagt € 170.000,- per jaar (prognose).

De eigen bijdrage wordt gedragen door de opbrengst van het gestegen Kapitaal Groot Onderhoud (de rentedaling in acht genomen) en door de bijdragen in de exploitatie van het Citypastoraat Domkerk en de andere binnenstadskerken. Met andere woorden: het gaat hier om zeer aanzienlijke bedragen. Zowel in het kader van de nieuwe BRIM-regeling als voor het Kapitaal Groot Onderhoud is de Domkerk gezichtsbepalend geweest, als voor-

beeld en als belangrijke afnemer van het te verrichten onderhoud.

Levende Monumenten

Het College van Kerkrentmeesters heeft in de afgelopen jaren voor de rijksmonumentale binnenstadskerken een driesporenbeleid gevolgd. In de eerste plaats is er op alle niveaus waar de voorgestelde BRIM-regeling het onderhoud nadelig dreigde te beïnvloeden, ingezet op een betere nieuwe regeling voor alle rijksmonumentale kerkgebouwen.

Gesproken werd met de Gemeente en de Provincie Utrecht, met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en het ministerie van OC&W, vertegenwoordigers van Eerste en Tweede Kamer, met vertegenwoordigers van de landelijke Protestantse Kerk in Nederland (PKN) en de Rooms Katholieke Kerkprovincie op het gebied van gebouwen en met de Rijksadviseur voor het cultureel erfgoed. Ten tweede hebben wij nadrukkelijk publieke aandacht gevraagd voor het rijke culturele erfgoed dat ons in Utrecht is overgeleverd. In bladen als *Monumenten*, *Heemschut*, *Kerkbeheer*, de *Nieuwsbrief Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland* (VMBK), een speciale uitgave van *Kerk in de Stad***, in het *Bericht van de Stichting Vrienden van de Domkerk* en in enkele dagbladen werd het onderhoud van de Domkerk en de belangrijke plaats van historische kerken in ons culturele en kerkelijke landschap voor het voetlicht gebracht.

In het eind 2008 uitgegeven boek *Levende Monumenten. Geschiedenis, instandhouding en hedendaags gebruik van Utrechtse binnenstadskerken** ging het vooral om het op een positieve wijze centraal stellen van dit thema. Negen Utrechtse binnenstadskerken – als eerste de Domkerk – werden beschreven vanuit

diverse invalshoeken. Uitvoerig werd ingegaan op onderhoud, instandhouding en financiering, monumentenbeleid en roerend erfgoed. Het boek kwam mede tot stand dankzij particuliere bijdragen van onder andere de Stichting Vrienden van de Domkerk. Uit de recensies bleek dat het boek scherp werd doorgenomen en goed ontvangen.

Ontwikkeling Kapitaal Groot Onderhoud

Het derde spoor betreft de vergroting van het onderhoudskapitaal. Bij de aanbidding in de Janskerk van het boek *Levende Monumenten* op 5 januari 2009 aan de Gemeente Utrecht, kreeg de PGU voor het Kapitaal Groot Onderhoud voor de rijksmonumentale binnenstadskerken PGU een aanvullende bijdrage van € 500.000,-. In het voorjaar van 2009 kon het College van Gedeputeerde Staten namens de Provincie Utrecht ons eenzelfde enveloppe aanbieden. Samen met de bijdrage van de PGU aan dit kapitaal van ca. € 1.000.000,- uit de opbrengst van de verkoop van een kerkgebouw, kwam het Kapitaal Groot Onderhoud op ongeveer vijf miljoen euro in totaal: een verdubbeling ten opzichte van het aanvangskapitaal. De PGU neemt hiervan tweederde deel voor zijn rekening. De nieuwe BRIM-regeling moet samen met de dotaties voor onderhoud vanuit de Domkerk en de andere rijksmonumentale binnenstadskerken en de rente-opbrengst van het Kapitaal Groot Onderhoud voor het niet subsidiabele deel nu voldoende worden geacht voor een solide financiële basis voor het te plegen onderhoud in de komende jaren.

Uitgevoerd werk

Op 31 maart 2010 heeft Bureau Van Hoogevest Architecten aan de PGU het *Overzicht Onderhoudsactiviteiten jaar 2009 voor de vijf binnenstadskerken te Utrecht* aangeboden. Voor de Domkerk

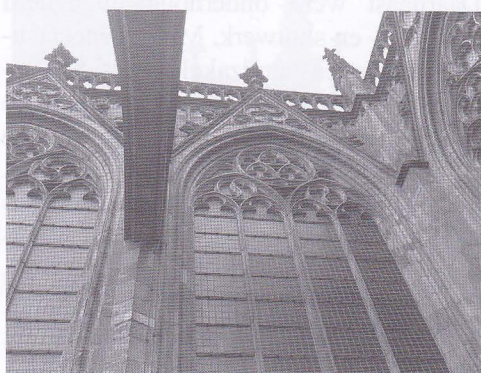
werd door de hoofdaannemer in totaal voor € 246.046,- aan bouwkundig werk uitgevoerd. In het bijzonder betrof dit herstellingen van natuursteen aan lichtbogen en lood- en leiwerk. Vooral de eerste lichtboog van de lichtbeuk aan de zuidzijde werd onderhanden genomen. Ernstig aangetaste tufstenen blokken met worstprofiel werden vervangen. Herstel van voegwerk van de pinakels van peperino-durotufsteen werd uitgevoerd. Voegwerk en kraagstenen werden vervangen en/of bijgewerkt en de begroeiing op de afzaten van de lichtboog werd verwijderd.

Daarnaast werd onderhoud uitgevoerd aan hang- en sluitwerk. Minder spectaculair maar even noodzakelijk zijn het onderhoud van de bliksembeveiliging, de brandblussers en de sprinklerinstallatie en het bijhouden van goten en afvoeren. Op facilitair gebied werd onderhoud uitgevoerd aan de verwarming en verlichting.

Financiële middelen voor benodigd onderhoud periode 2000 – 2009 rijksmonumentale kerkgebouwen

In 2009 werd de onderhoudscyclus 2000-2009 afgerond. De kosten voor deze periode worden representatief geacht voor de instandhouding en het onderhoud in de periode 2010-2019 waarbij de prijsindex voor de prijsinflatie is gehanteerd. De totale kosten aan onderhoud bedroegen in 2000-2009 gemiddeld € 232.526,- per jaar, bestaande uit € 110.265,- niet-subsidiabel onderhoud en € 123.068,- aan goedgekeurd subsidiabel onderhoud. Over dit laatste werd vijftig procent (dat is € 61.139,-) subsidie verkregen met als resultaat een eigen bijdrage van € 172.194,-. Deze werd opgebracht vanuit een dotatie van de betrokken wijken en de renteopbrengst van het Kapitaal Groot Onderhoud.

Voor de binnenstadskerken van de PGU werd in de periode 2000-2009 € 232.526,- aan onderhoud per jaar uitgetrokken. In totaal € 2.325.265,-. Het aandeel van de Domkerk hiervan was € 89.189,- per jaar met een totaalbedrag van € 891.891,- over deze periode. Het goedgekeurde subsidia-bele onderhoud bedroeg € 441.913,-. In de oude BRIM werd hiervan vijftig procent (dat is € 220.960,-) gesubsidieerd. Het niet-subsidiabele deel hiervan bedroeg € 449.978,-. Dit is opgebracht door de renteopbrengsten uit het Kapitaal Groot Onderhoud en de bijdrage uit de exploitatie van de Domkerk.

Overgangsregeling en systematiek in de nieuwe BRIM-regeling vanaf 2013

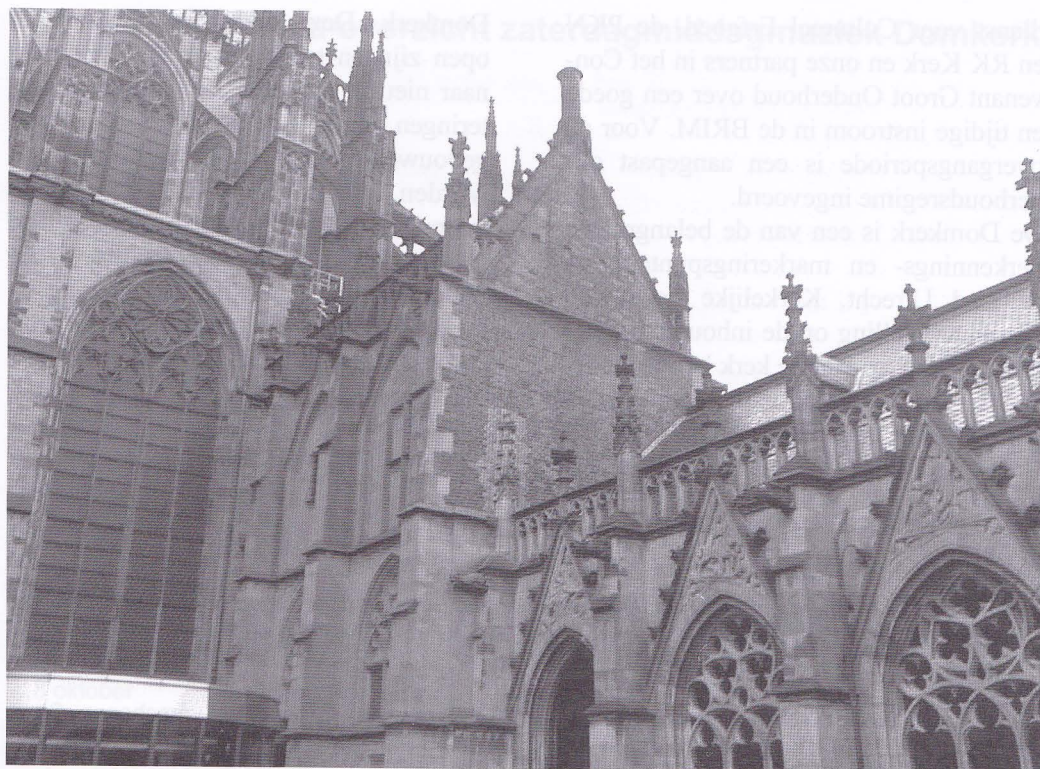
In de overgangsregeling vanaf 2010 komt voor het onderhoud van de Domkerk maximaal € 5.600,- beschikbaar vanuit de BRIM. Door de nieuwe BRIM-regeling open te stellen voor een aantal kerken die tot nu toe niet onder de regeling vielen, heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed financiële prioriteiten moeten stellen. Hierdoor is de instroom van een aantal rijksmonumentale kerkgebouwen in de BRIM vertraagd. Voor de Buurkerk is de instroom in de BRIM in 2012 na een loting bevestigd. Voor de andere kerken, waaronder de Domkerk, is de instroom nu uitgesteld tot 2013. Hierbij heeft de huidige staatssecretaris aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erf-

goed laten weten af te willen van de willekeurige, thans door lotingen bepaalde, instroom.

Inmiddels heeft het College van Kerkrentmeesters van de PGU met de partners in het Convenant Groot Onderhoud besloten om samen met Van Hoogevest Architecten een door deze ontwikkeling ingegeven aangepast onderhoudsregime in te voeren. De volgende criteria vormen de basis van dit regime: het in goede staat van onderhoud houden van de Domkerk en het verrichten van onderhoud dat niet uitgesteld kan worden. De middelen hiervoor komen naast de kleine hierboven genoemde bijdrage uit de BRIM en uit de renteopbrengsten van het opgebouwde Kapitaal Groot Onderhoud. Zonder het bestaan hiervan zouden wij nu in gevaarlijk vaarwater hebben verkeerd.

Hiervan zal noodzakelijk onderhoud aan de glas-in-loodramen worden uitgevoerd, schilderwerk, noodreparaties, de goten voor het goed afvoeren van hemelwater zullen worden schoongemaakt en de aansluiting van de waterafvoer op de riole-ring zal worden nagezien. Uit eigen financiële middelen is ook de isolering van de entree en het functioneren van de centrale verwarming verbeterd, zodat de energielasten kunnen worden beperkt. Dit reguliere beperkte onderhoud is alleen mogelijk omdat de Domkerk zich in een goede constructieve staat bevindt en qua onderhoud goed is bijgehouden.

Tot de prioriteiten voor de BRIM na de instroom van de Domkerk, behoren vooral alle natuurstenen elementen waaraan de Domkerk zo rijk is: voegen van muurwerk, luchtbogen en alle uitstekende delen die blootstaan aan regen, wind en zon. Balustrades, pinakels en beeldhouwwerk krijgen daarbij bijzondere aandacht. In het nieuwe meerjarenplan 2012-2017 worden de totale kosten voor onderhoud aan de Domkerk op € 119.513,- geschat.

Het muur- en voegwerk van de bakstenen midden boven zal in 2012 worden nagezien.

Verbetering inrichting

De Domkerk heeft een inrichtingscommissie ingesteld voor het verbeteren van het gebruik van de Domkerk. De in het kader van het Groot Onderhoud uit te voeren werkzaamheden zullen hier nauwkeurig op worden afgestemd. Ook komen vanwege het multifunctioneel gebruik en de verhuur wensen voor investeringen in het verbeteren van de ingang en van het entreegebied, isolatie, keukenvoorzieningen en toiletgroepen naar voren, die hierin worden meegenomen. Het College van Kerkrentmeesters PGU heeft inmiddels positief besloten over de medewerking hieraan, inclusief de kosten voor het ontwerpen en de btw voor een bedrag van € 138.689,-. Voor een aantal andere belangrijke onderwerpen zal naar verdere particuliere fondsen worden gezocht.

Uitdaging

Voor de komende jaren is de uitdaging voor de PGU gelegen in het goed kunnen toepassen van nieuwe regelingen op het gebied van het onderhoud, die financieel scherper aan de wind varen en een groter beroep doen op het zelfredzame vermogen van de kerken. De Domkerk staat er goed bij en dit moet ook zo blijven. De door de gewijzigde subsidies verhoogde eigen bijdragen moeten in de exploitatie worden opgevangen. Het is de taak van de Domkerk en de PGU hiermee rekening te houden. In het geval van de Domkerk en de PGU is hierop ook ingespeeld. Uitstel van onderhoud is geen optie, omdat de rekening hiervan op termijn groter is dan het voordeel nu. Door de hierboven beschreven ontwikkeling in de BRIM hebben wij opnieuw op het eerste niveau contacten gelegd met de bewindslieden van OC&W, de Rijks-

dienst voor Cultureel Erfgoed, de PKN en RK Kerk en onze partners in het Convenant Groot Onderhoud over een goede en tijdige instroom in de BRIM. Voor de overgangperiode is een aangepast onderhoudsregime ingevoerd.

De Domkerk is een van de belangrijkste herkennings- en markeringspunten van de stad Utrecht. Kerkelijke gebouwen zijn in aanvulling op de inhoudelijke geloofsboodschap van de kerk het eerste teken van zichtbaarheid in de samenleving. Dit geldt niet in de laatste plaats voor de

Domkerk. Deze zichtbare plaats moet open zijn en toekomstgericht. De vraag naar nieuwe en soms aanzienlijke investeringen in de functionaliteit van onze gebouwen moet in dit kader beantwoord worden. Naast financiën zijn daarbij vooral drie factoren van belang: kennis en ervaring met dit deel van het werk, ondersteuning vanuit de samenleving en toekomstgericht vertrouwen in de rol van de Kerk in deze en in een nieuwe tijd.

* *Levende Monumenten. Geschiedenis, instandhouding en hedendaags gebruik van Utrechtse binnenstadskerken* onder redactie van Theo Kralt, Wietse Klukhuhn en Peter van der Ros, Thieme Nijmegen en Callenbach Van Wijk Nijkerk, 2008, ISBN 978 90 812849 3 6.

** Themanummer Kerk in de Stad, 5 december 2008, *Levende Monumenten* verschenen, Cadeau van de kerk aan de stad, Van brochure tot boek, Samenwerking van Binnenstadskerken levert uniek boek op.

Foto's: Theo Kralt.